

Μ. Αναγνωστάκης: Αναλύσεις κειμένων – ερμηνευτικές προσεγγίσεις**Ι. Βιογραφικό Σημείωμα**

Ο Μανώλης Αναγνωστάκης γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Ιατρική στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και μετεκπαιδεύτηκε στην Ακτινολογία στη Βιέννη. Εργάστηκε ως γιατρός στη Θεσσαλονίκη και από τα τέλη του 1978 ως το θάνατο του έζησε και εργάστηκε στην Αθήνα. Πολιτικά στρατευμένος από νεαρή ηλικία στο χώρο της ανανεωτικής αριστεράς, υπήρξε αρχισυντάκτης του φοιτητικού περιοδικού Ξεκίνημα (1944), πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση και κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου καταδικάστηκε από το στρατοδικείο σε θάνατο για την παράνομη πολιτική του δράση (1949). Το 1945 πραγματοποίησε την πρώτη επίσημη εμφάνιση του στο χώρο των γραμμάτων με την ποιητική συλλογή *Εποχές*. Ακολούθησαν οι *Εποχές2* (εκδόθηκαν το 1948, κατά τη διάρκεια προφυλάκισης του ποιητή), οι *Εποχές3* (1951), η *Συνέχεια*, η συγκεντρωτική έκδοση *Τα ποιήματα 1941-1956* (1956), η *Συνέχεια2* και η *Συνέχεια3* (1962 - συμπεριλαμβάνονται στην έκδοση του 1956). Στη συνέχεια ο Αναγνωστάκης σιώπησε ποιητικά ως το 1970, οπότε δημοσίευσε ποιήματά του με τον γενικό τίτλο *Ο στόχος* στο συλλογικό τόμο *18 Κείμενα*. Από το 1959 ως το 1961 υπήρξε διευθυντής του περιοδικού *Κριτική*, μέσα από τις στήλες του οποίου πρόβαλε τα σύγχρονα του ευρωπαϊκά λογοτεχνικά ρεύματα. Συνεργάστηκε με την εφημερίδα *Αυγή* και τα περιοδικά *Ελεύθερα Γράμματα*, *Φιλολογικά Χρονικά*, *Νέα Ελληνικά*, *Διάλογος*, *Επιθεώρηση Τέχνης*, *Εποχές*, *Ο Αιώνας μας*, *Θούριος*, όπου έγραψε δοκίμια, μελέτες και κριτικές βιβλίων. Ο Μανώλης Αναγνωστάκης τοποθετείται στην πρώτη μεταπολεμική γενιά της νεοελληνικής ποίησης, γενιά που σηματοδεύτηκε από τον χαρακτηρισμό *ποίηση της ήττας*, καθώς πολλοί δημιουργοί της διέγραψαν την πορεία από την αισιόδοξη πίστη στο κομμουνιστικό όραμα στην απαισιοδοξία που προέκυψε από τη διάψευση των προσδοκιών τους. Ειδικότερα η γραφή του Αναγνωστάκη χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή αναδίπλωση του ποιητή σ' έναν προσωπικό του κόσμο - στα πλαίσια του οποίου επιχειρείται η διαφύλαξη των ανθρωπιστικών συναισθημάτων και αξιών που χάνονται στο σύγχρονο κόσμο - αναδίπλωση η οποία εκφράζεται κυρίως μέσω της κατ' επίφασιν συναισθηματικής απόστασης του δημιουργού από τα θέματα που τον απασχολούν και της συχνά επιγραμματικής διατύπωσης. Συχνή είναι επίσης στο έργο του η παρουσία της μνήμης, των αναφορών στην παιδική ηλικία και τους φίλους, της ταύτισης ποίησης και ζωής, φίλοι. Έργα του Μανώλη Αναγνωστάκη μελοποιήθηκαν από τον Μίκη Θεοδωράκη και άλλους έλληνες συνθέτες και μεταφράστηκαν σε ξένες γλώσσες.

Εργογραφία**Ι. Ποίηση**

- *Εποχές* (Με δύο σχέδια του Τάκη Αλεξανδρίδη). Θεσσαλονίκη, 1945.
- *Εποχές2*. 1948.
- *Εποχές3*. 1951.
- *Η συνέχεια*. 1954.
- *Η συνέχεια2*.
- *Η συνέχεια3*. 1962.

- Ο στόχος. 1970.
- Το περιθώριο '68-'69. Αθήνα, Πλειάς, 1979.
- Υ.Γ. Αθήνα, 1983 (έκδοση εμπορίου, κανονική έκδοση 1992).

II. Δοκίμια - Μελέτες - Άρθρα – Πεζά

- Υπέρ και κατά, τ. Α'-Β'. 1965.
- Αντιδογματικά. Αθήνα, Πλειάς, 1978.
- Τα συμπληρωματικά - Σημειώσεις κριτικής. Αθήνα, Στιγμή, 1985.
- Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης - Η ζωή και το έργο του - Μια πρώτη απόπειρα κριτικής προσέγγισης. Αθήνα, Στιγμή, 1987.
- Η χαμηλή φωνή - Τα λυρικά μιας περασμένης εποχής στους παλιούς ρυθμούς - Μια προσωπική ανθολογία του Μανώλη Αναγνωστάκη. Αθήνα, Νεφέλη, 1990.

III. Μεταφράσεις

- F.G.Lorca, Δύο Ωδές - Ωδή στον Salvador Dali - Ωδή στον Walt Whitman - Απόδοση Κλείτος Κύρου - Μανώλης Αναγνωστάκης. Θεσσαλονίκη, 1948.

IV. Συγκεντρωτικές εκδόσεις

- Τα ποιήματα (1941-1956). Αθήνα, 1956.
- Ποιήματα 1941-1971. Θεσσαλονίκη, 1971.

II. Θεσσαλονίκη, μέρες του 1969 μ.Χ.

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Ο Στόχος (1970). Πρωτοδημοσιεύτηκε στα Δεκαοχτώ Κείμενα, που η έκδοσή τους αποτέλεσε την πρώτη πράξη ομαδικής δημόσιας αντίστασης των πνευματικών ανθρώπων κατά της δικτατορίας. Είναι ποίημα πολιτικό, όπως εξάλλου και πολλά άλλα ποιήματα του Αναγνωστάκη, και απηχεί την πολιτική και κοινωνική κατάσταση από τη μετακατοχική περίοδο και τη στρατιωτική δικτατορία.

Στην όδο Αιγύπτου -πρώτη πάροδος δεξιά!

Τώρα ύψώνεται τὸ μέγαρο τῆς Τράπεζας Συναλλαγῶν

Τουριστικὰ γραφεῖα καὶ πρακτορεῖα μεταναστεύσεως.

Καὶ τὰ παιδάκια δὲν μποροῦνε πιά νὰ παίξουνε ἀπὸ

τὰ τόσα τροχοφόρα πού περνοῦνε.

Ἄλλωστε τὰ παιδιά μεγάλωσαν, ὁ καιρὸς ἐκεῖνος πέρασε πού ξέρατε

Τώρα πιά δὲ γελοῦν, δὲν ψιθυρίζουν μυστικά, δὲν ἐμπιστεύονται,

Ἵσα ἐπιζήσαν, ἐννοεῖται, γιατί ἤρθανε βαριές ἀρρώστιες ἀπὸ τότε

Πλημμύρες, καταποντισμοί, σεισμοί, θωρακισμένοι στρατιῶτες,

Θυμοῦνται τὰ λόγια τοῦ πατέρα: ἐσὺ θὰ γνωρίσεις καλύτερες μέρες

Δὲν ἔχει σημασία τελικὰ ἂν δὲν τίς γνώρισαν, λένε τὸ μάθημα

οἱ ἴδιοι στὰ παιδιά τους

Ἐλπίζοντας πάντοτε πὼς κάποτε θὰ σταματήσει ἡ ἀλυσίδα

Ἵσως στὰ παιδιά τῶν παιδιῶν τους ἢ στὰ παιδιά τῶν παιδιῶν

τῶν παιδιῶν τους.

Πρὸς τὸ παρόν, στὸν παλιὸ δρόμο πού λέγαμε, ύψώνεται

ἡ Τράπεζα Συναλλαγῶν

- ἐγὼ συναλλάσσομαι, ἐσὺ συναλλάσσεσαι, αὐτὸς συναλλάσσεται-

Τουριστικὰ γραφεῖα καὶ πρακτορεῖα μεταναστεύσεως

-ἐμεῖς μεταναστεύουμε, ἐσεῖς μεταναστεύετε, αὐτοὶ μεταναστεύουν-

Ἵπου καὶ νὰ ταξιδέψω ἢ Ἑλλάδα μὲ πληγώνει, ἔλεγε κι ὁ Ποιητής

Ἡ Ἑλλάδα μὲ τὰ ὠραῖα νησιά, τὰ ὠραῖα γραφεῖα,

τις ώραϊες ἐκκλησιῆς
Ἡ Ἑλλάς τῶν Ἑλλήνων.

Πορεία: ΟΛΟ-ΜΕΡΗ-ΟΛΟ

A) Ανάγνωση

Αρχική εντύπωση και σκέψη

- Διαμαρτυρία που εκφράζεται μέσα από μια καλά κρυμμένη ειρωνεία.

Λέξεις – Διευκρινήσεις

B) Αποκρυπτογράφηση των σημαινόντων – ανίχνευση του ψυχολογικού κλίματος «βήμα προς βήμα» που δηλώνεται με την ανάλογη ποιητική λέξη – παράλληλη κατά μέρη δοκιμή προσέγγισης

Το βίωμα και η λέξη (βιωματικό – γραμματικό επίπεδο)

Το ποιητικό μόρφωμα ολοκληρώνεται σε τρία επίπεδα (ενότητες)

1. Στην οδό Αιγύπτου.....που περνούνε
2. Άλλωστε τα παιδιά.....των παιδιών τους
3. Προς το παρόν.....των Ελλήνων

A. Επίπεδο:

Οι προσδιορισμοί του τόπου (στην οδό Αιγύπτου) και (τώρα) συνδέονται με το ρήμα *υψώνεται* που δηλώνει κάτι μεγάλο και επιβλητικό η εντύπωση επιτείνεται με την παρουσία της λέξης *μέγαρο* μια έκφραση που αναφέρεται στο εξαιρετικής σημασίας κτήριο για το οποίο γίνεται λόγος και το οποίο δεν έχει να κάνει παρά με μια τράπεζα συναλλαγών. Ο ρόλος των κεφαλαίων Τ και Σ παραπέμπει σε μια ειρωνική διάθεση προκειμένου να εκφρασθεί η πικρία που περικλείουν οι επεξηγηματικοί όροι «τουριστικά γραφεία» «πρακτορεία μεταναστών». Η αντίθεση μεταξύ οικονομικών παιχνιδιών και του παιχνιδιού των παιδιών.

B. Επίπεδο:

Η κυριαρχία της έννοιας παιδιά σε σχέση με τη δεινή πραγματικότητα της δικτατορίας. Τα μικρά-μεγάλα κατά τον ποιητή σε αντίθεση με τους υπολοίπους. «Άλλωστε» σύνδεση με τα προηγούμενα και ομαλή αφηγηματική συνέχεια.

« Ο καιρός εκείνος πέρασε που ξέρατε», νοσταλγία και ταυτόχρονα και ταυτόχρονα μετάβαση από κάτι φυσικό σε κάτι αφύσικο.

«Τα παιδιά μεγάλωσαν» καταργήθηκε η παιδική ηλικία γιατί πλέον κάποια παιδιά «τώρα πια δεν γελούν», «δεν εμπιστεύονται» δεν λειτουργούν ως παιδιά.

Το «άλλοτε» και το «τώρα» η σκοτεινή πραγματικότητα τι άλλαξε τι μεσολάβησε, όσοι επέζησαν αλλοτριώθηκαν, αν όχι ελπίζουν παραπέμπουν στο μέλλον «σε καλλίτερες μέρες».

Το όνειρο, η διάψευση εκφράζεται με το δίστιχο, «ίσως τα παιδιά των παιδιών τους ή.....», μια ατέλειωτη αλυσίδα αναβολών.

Το δεύτερο επίπεδο παρά τη φαινομενική του σύνδεση με το προηγούμενο μέρος του ποιήματος αποτελεί μια εύστοχη ποιητική παρέκβαση με την οποία ο ποιητής περνά την ιδέα της συνέχειας του ανεκπλήρωτου αι παράλληλα προσδιορίζει την κατάσταση ως έχει το 1969 με κύριο χαρακτηριστικό της τη βία.

Γ. Επίπεδο:

«Προς το παρόν», πεζολογικό στοιχείο που ενισχύει τη φυσικότητα της αφήγησης η οποία συνεχίζεται εκεί που την είχε αφήσει «στον παλιό δρόμο που λέγαμε...». Ο τρόπος που ο ποιητής ανοίγει το τρίτο επίπεδο του ποιητικού μορφώματος θα μπορούσε να θεωρηθεί επιτυχής. Επιχρωματίζει με μια φυσικότητα τα όσα διαπιστώθηκαν στο δεύτερο επίπεδο μια και όλα αυτά δεν αφορούν ουσιαστικά στην παρούσα κατάσταση αφού αυτή προβληματίζει μόνον κάποιους που δεν ζουν στο τώρα, η πλειοψηφία ενδιαφέρεται ακριβώς για την Τράπεζα Συναλλαγών. Για λίγο ίσως να ενοχλούν κάποιους, όλοι ωστόσο όπως φαίνεται και από την καθολικότητα που εκφράζουν τα ρήματα «συναλλάσσομαι, μεταναστεύω» στα συγκεκριμένα πρόσωπα τους (α ενικό και β πληθυντικό πρόσωπο) με τον ίδιο τον ποιητή ανάμεσα τους, συμπεριφέρονται κατά τον ίδιο τρόπο.

Το ποιητικό εύρημα του σχηματισμού των τριών προσώπων του ρήματος «συναλλάσσομαι» στον ενικό και του ρήματος «μεταναστεύω» στον πληθυντικό εκφράζουν την πίστη και την πεποίθηση του ποιητή για την επιμονή του ανθρώπου της εποχής του μόνο στην απόκτηση του χρήματος και στην έκπτωση κάθε αξίας παρότι βρισκόμαστε σε μια περίοδο δικτατορίας. Η πικρία του ποιητή μέσα από την επανάληψη των δυο αυτών ρημάτων δείχνει την μηχανιστική προσπάθεια εκμάθησης της γραμματικής από μέρους των παιδιών και παραπέμπει στους δυο βασικούς άξονες της οικονομίας του κράτους. Η πικρία του ποιητή ολοκληρώνεται με τη αναφορά στο γνωστό στίχο του Σεφέρη («όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει») που μέσα από τη πολυσημία του περιέχει τη διαχρονία της φυλετικής πίκρας και είναι ανάλογη με σεφερικές εμπειρίες αφού η χρονολογική υποσημείωση «καλοκαίρι 1936» στο ποίημα «με τον τρόπο του Γ.Σ.» μας συνδέει με μια άλλη δικτατορία στην Ελλάδα.

Η λέξη «Ελλάδα» επανέρχεται στην αρχή του επόμενου στίχου για να συνεχιστεί η έννοια με πληγώνει αλλά και να δικαιολογηθεί το περιεχόμενο του εν λόγω ρήματος με τα όσα χαρακτηριστικά αποδίδονται στη συνέχεια στον όρο Ελλάδα. Με το να γενικεύεται επίσης ο επιθετικός προσδιορισμός «ωραίος» στοιχείο καθαρά διαφημιστικής καμπάνιας καταφέρνει ο ποιητής με σαρκαστικό τρόπο να παρουσιάσει την έκπτωση και ισοπέδωση των ιερών και οσίων στο βωμό της οικονομικής επιβίωσης του καθεστώτος.

Στην πραγματικότητα ο ποιητής πληγώνεται γιατί ζει σε ένα κλίμα μη ελληνικό. Η αίσθηση αυτή ολοκληρώνεται με τον τελευταίο στίχο: «Η Ελλάς των Ελλήνων», για των ποιητή ποιων Ελλήνων;

Ο τελευταίος στίχος πρέπει να ιδωθεί σε συνάφεια με το 1969 π.χ. του τίτλου οπότε έχουμε την αρχή και το τέλος του ποιήματος στην υπηρεσία που εξέφρασε το αντίστοιχο σύνθημα της δικτατορίας, πρόκειται για ένα κύκλο ποιητικό εύρημα όπου σημαίνουντα και σημαινόμενα εξυπηρετούν το συγκεκριμένο επίσης σύνθημα. Η υποκρισία σε όλο της το μεγαλείο.

Γ) Τελική αποτίμηση- έκφραση

Ο ποιητικός λόγος του Αναγνωστάκη λειτουργεί κοινωνικά ορμώμενος ο ποιητής από τα προσωπικά του βιώματα σκιαγραφεί την κοινωνική παθογένεια της εποχής του την οποία και καταγγέλλει μέσω της ειρωνικής σαρκαστικής ποιητικής μαρτυρίας.

III. Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Αράγης Γ.: «Με το Βλέμμα προς το γεγονός», Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής, σ.7-14. Γιάννενα, 1980.
- Αργυρίου Α.: «Στοχασμοί επάνω στις αφετηρίες του ποιητικού έργου του Αναγνωστάκη», Η λέξη11, 1/1982, σ.4-11.

- Αργυρίου Α.: «Μανώλης Αναγνωστάκης», Η ελληνική ποίηση· Η πρώτη μεταπολεμική γενιά, σ.208-210. Αθήνα, Σοκόλης, 1982.
- Βαγενάς Ν.: «Ξαναδιαβάζοντας τον Αναγνωστάκη», Η ειρωνική γλώσσα· Κριτικές μελέτες για τη νεοελληνική γραμματεία, σ.125-132. Αθήνα, Στιγμή, 1994.
- Βαγενάς Ν.: Για τον Αναγνωστάκη, Κριτικά κείμενα(επιμέλεια). Λευκωσία, Αιγαίον, 1996.
- Βαρίκας Β.: «Μια ποιητική συλλογή. Μ.Αναγνωστάκη: Συνέχεια 3», Συγγραφείς και κείμεναΑ´ 1961-1965, σ.107-109. Αθήνα, Ερμής, 1975 (πρώτη δημοσίευση στην εφημερίδα Το Βήμα, 14/10/1962).
- Βούλγαρης Κ.: «Από τον Καρυωτάκη στον Αναγνωστάκη», Κ.Γ.Καρυωτάκης
- Φύλλα πορείας, σ.56-65. Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1998.
- Γιαλουράκης Μ.: «Αναγνωστάκης Μανώλης», Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας2. Αθήνα, Χάρη Πάτση, χ.χ.
- Ζήρας Α.: «Αναγνωστάκης Μανώλης», Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό1. Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1983.
- Θέμελης Γ.: «Μ. Αναγνωστάκης», Η νεώτερη ποίησή μας, σ.269-280. Αθήνα, Φέξης, 1963.
- Κατωμένος Ε.Γ.: «Ιδεολογία και ποιητική στην πρώτη μεταπολεμική γενιά · Αναγνωστάκης - Αλεξάνδρου - Κατσαρός», εισήγηση στο Συμπόσιο Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά · Αναγνωστάκης - Αλεξάνδρου - Κατσαρός (Ποίηση - Πεζογραφία - Κριτική). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, τομέας Νεοελληνικής Φιλολογίας, 7-9-/9/1990.
- Κοκόλης Ξ.Α.: Δώδεκα ποιητές, Θεσσαλονίκη 1930 -1960. Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1979.
- Κούρτοβικ Δ.: «Μανώλης Αναγνωστάκης», Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς· Ένας οδηγός, σ.25-26. Αθήνα, Πατάκης, 1995.
- Μαρωνίτης Δ.Ν.: Ποιητική και πολιτική ηθική· Πρώτη μεταπολεμική γενιά· Αλεξάνδρου - Αναγνωστάκης - Πατρίκιος. Αθήνα, Κέδρος, 1976.
- Μαρωνίτης Δ.Ν., «Ποίηση και ιστορία · Μ.Αναγνωστάκης: Θεσσαλονίκη, μέρες του 1969 μ.Χ.», Εντευκτήριο6, 4/1989, σ.5-14.
- Μενδράκος Τ.: «Μανώλης Αναγνωστάκης: Ο απολογητής μιας γενιάς», Επίκαιρα, 2/10/1980 (τόρα και στον τόμο Μικρές δοκιμές· Κριτικά σημειώματα & άρθρα, σ. 24-26. Αθήνα, Σοκόλης, 1990).
- Μπακόλας Ν.: «Ο χρόνος στον Μανώλη Αναγνωστάκη», Εντευκτήριο6, 4/1989, σ.15-24 (τόρα και στον τόμο Μικρές δοκιμές· Κριτικά σημειώματα & άρθρα, σ.24-26. Αθήνα, Σοκόλης, 1990).
- Μπεκατώρος Σ.: Μανώλης Αναγνωστάκης · Η εποχή και το πρόσωπο. Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1974.
- Σαββίδης Γ.Π., «Μέσα, μα σαν και έξω απ' τη ζωή», Το Βήμα, 21/1/1991 (τόρα και στον τόμο Φύλλα Φτερά, σ.176-179. Αθήνα, Ίκαρος, 1995).
- «Σε Β' πρόσωπο: Μια συνομιλία του Μανώλη Αναγνωστάκη με τον Αντώνη Φωστιέρη και τον Θανάση Νιάρχο», Η λέξη11, 1/1982, σ.54-59.
- Στεριάδης Β.: «Ποιητική και πολιτική σύμπραξη» (Κριτική για το Τα ποιήματα (1941-1971), Διαβάζω11, 3-4/1978, σ.67-68.
- Τζούμα Α.: Ο Χρόνος · Ο Λόγος · Η ποιητική δοκιμασία του Μανώλη Αναγνωστάκη· μια οπτική. Αθήνα, Νεφέλη, 1982.
- Τσακνιάς Σ.: Κριτική για τη συλλογή Περιθώριο '68-'69, Καθημερινή, 3/1/1980.
- Χατζηβασιλείου Β.: «Η χαμηλή φωνή, Τα λυρικά μιας περασμένης εποχής στους παλιούς ρυθμούς. Μια προσωπική ανθολογία του Μανώλη Αναγνωστάκη», Η λέξη102, 3-4/1991, σ.333-335.

- Orsina Vincenzo, Ο στόχος και η σιωπή· Εισαγωγή στην ποίηση του Μ.Αναγνωστάκη. Αθήνα, Νεφέλη, 1995.

Αφιέρωμα περιοδικών

- Ελί-τροχος7 (Πάτρα), Φθινόπωρο 1995, σ.7-86.

Συμπληρωματικά κείμενα

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης με τον φακό της κριτικής

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

[...] Δυο λιγοςέλιδες συλλογές είναι οι «Εποχές». Ο λυρισμός τους έχει μια ιδιότυπη γεύση που πολύ συγγενεύει με τη λυρική διάθεση του πεζού τραγουδιού. Και την εντύπωση τούτη τη βοηθά ο πολυσύλλαβος στίχος, που είναι κάποτε τόσο λίγο στίχος όσο λίγο είναι και πρόζα. Έλλειψη κάθε διάθεσης στιχουργικής ενορχηστρώσεως και εγκατάλειψη στην κύμανση του νοήματος ή μάλλον στην κύμανση του αισθήματος και της πινελιάς που δε λέει να σταματήσει παρά αφού γράψει το μήκος της. Καμιά απασχόληση τεχνικής κι όμως αυτό το ατημέλητο γοητεύει. Στην πρώτη συλλογή ο ποιητής σκέφτεται συχνά πως γράφει στίχους, όσο κι αν μακραίνουν κάποτε σε φράσεις που εξαντλούν το περιεχόμενο της εικόνας ή του νοήματός των. Στη δεύτερη συλλογή η πρόζα και ο στίχος μπλέκονται σε βαθμό που η πρόζα εναλλάσσεται κάποτε μαζί του και σταματά μόνον όταν η ανάγκη του τραγουδιού επιβάλλεται ακαταμάχητη. Μα σάμπως για να πάρει ανάσα ο ποιητής αρχινάει πάλι το βάδισμα προτού δοκιμάσει το τάνυσμα της φτερούγας. Κυρίαρχα μοτίβα στην ποίηση του κ. Μανόλη Αναγνωστάκη είναι η ανώνυμη ζωή των λιμανιών και η απόχρωση της μοναξιάς του ανθρώπου. Η μνήμη σωρεύεται και τεμαχίζεται σ' εντυπώσεις, σε στιγμιότυπα νοσταλγιών, και τότε κυλάει με την ήρεμη και μονόχρωμη ροή του ασυνείδητου χρόνου, τότε σκιρτάει και υψώνεται κατακόρυφη για ν' αγγίσει την κορυφαία στιγμή της θύμησης που καίει σαν σίδερο πυρωμένο.

1952

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ

Από τη νεανική αφιλοκέρδεια των [Εποχών 1] μέχρι την επώδυνη λογική της [Συνέχειας] έχει μεσολαβήσει ένα διάστημα δέκα χρόνων, κάτι πιο ουσιαστικό: [οι μέρες που μας λεηλάτησαν]. Τι απόσταση, αλήθεια, χωρίζει τα δύο ακραία αυτά σημεία της ποιητικής επίδοσης του Μανόλη Αναγνωστάκη. Τα εφηβικά του όνειρα κατέφαγαν την ψυχή του, από την αίγλη τους δεν έμεινε παρά η πικρή τους γεύση. Η ζωή σκόρπισε τους μύθους που μας προετοίμαζαν ένα άλλο μέλλον, έκαψε και τα τελευταία ράκη των ελπίδων. Τα είδωλα συντρίβονται καθημερινά. Οι ιδέες αποσύρονται στις βιβλιοθήκες που τις εγέννησαν - τις αντικατέστησε η συναλλαγή. Πώς όμως να αποσύρουμε και ό, τι τις εξέθρεψε; Θα ήταν σα να προδίναμε τον εαυτό μας. [...]

Είναι αλήθεια περίεργο πόσοι δρόμοι οδηγούν σε μια πίστη, από πόσες αιτίες καταλήγουμε στις ίδιες παραδοχές. Από την αρχή, η πίστη του Μανόλη Αναγνωστάκη έπασχε. Ποτέ δεν υπήρξε ο θρίαμβος - ήταν η μοιραία πράξη, η φορά της ιστορίας. Δίψα δικαιοσύνης ελάχιστα. Καθόλου απαίτηση ηθική. Μάλλον μια ανάγκη για τη σωτηρία της ψυχής στην πιο γήινη σημασία της - μια αίσθηση της διαφεύγουσας ζωής, που ασφυκτιούσε πολιορκημένη. Ο ποιητής φτασμένος στο χείλος της αβύσσου ζητούσε ένα ικρίωμα για να αναρριχηθεί. Ήταν ο πανικός

μπροστά στην καταγίδα που κατέφθανε για να καλύψει τα πάντα. Η αγωνία του αγνώστου. Ο φόβος. Όταν τα καθημερινά και τα ολέθρια κατέτρωγαν τις σάρκες του.

1956

ΜΑΝΟΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ

Τα ποιήματα (1941-1956) του Μανόλη Αναγνωστάκη είναι ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά και πιο σπαραχτικά ντοκουμέντα μιας από τις πιο απάνθρωπες εποχές της ιστορίας. Είναι το αυθεντικό χρονικό της ψυχικής και πνευματικής τραγωδίας, της πιο εκλεκτής, της πιο ευαίσθητης και πιο συνειδητής μερίδας της γενιάς εκείνης, που η εφηβεία της και η πρόωγη άνδρωση της συμπίπτει με το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Στις 3 «Εποχές», τις «Παρενθέσεις» και τις 2 «Συνέχειες» βηματίζουμε πάνω στα πιο ζοφερά μονοπάτια του τραγικού. Δεν είναι μονάχα σπαραγμός καρδιάς. Είναι και θλίψη πνεύματος. [...]

Θα ρωτούσε ίσως κανείς: |Είναι ποίηση όλα τούτα ή υψηλή πολιτική;| Η διαστολή είναι χωρίς νόημα. Κάθε στάση της ανθρώπινης συνείδησης απέναντι στα θεμελιώδη θέματα του πνεύματος, κάθε αντίδραση πνευματική και συναισθηματική στα συνταρακτικά γεγονότα της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων, σε τελευταία ανάλυση, ανάγονται σε μια πολιτική θέση. Για «πολιτικές ιδέες» εξορίζουν τους ανθρώπους, τους φυλακίζουν, βασανίζουν το κορμί τους και τη συνείδησή τους, περνούν τα τανκς από πάνω τους, τους τσακίζουν τα κόκαλα, τα κεφάλια, τα νεύρα, τους σπρώχνουν ως την παραφροσύνη ή την αυτοχειρία ή τον έσχατον αυτοεξευτελισμό. Με ποιο δικαίωμα, ξεκινώντας από ποιες «αρχές» δε θα συγχωρούσε κανείς σ' έναν άνθρωπο να μπάσει μέσα στην ποίηση του το σπαραγμένο τούτο κομμάτι της ζωής του; Δεν είναι υποκρισία, ασέβεια προς τον ανθρώπινο πόνο, όταν αρνιόμαστε ένα ποίημα, λέγοντας ότι είναι «πολιτική»; Εκείνο που βαραίνει στην αισθητική κρίση, είναι ν' αποκρυσταλλώνονται όλα τούτα σ' αισθητικές μορφές. Στην ποίηση του Μανόλη Αναγνωστάκη υπάρχει αυτό το ιδιαίτερο ρίγος που χαρακτηρίζει την ποίηση. Ο βηματισμός της είναι στο ρυθμό των παραληρημάτων, μέσα στο κλίμα υψηλού πυρετού. Τα στοιχεία της οδυνηρής ευαισθησίας, της πίκρας, του σαρκασμού, της τρυφερότητας και της τραχύτητας, της αποκαρδίωσης και της πίστης και του ονείρου, συμπλέκονται σπασμωδικά κι ανακατωμένα. Υπάρχει κάτι το ακατάστατο και ατημέλητο. Διαβάζοντας, κοντά στις εξάισιες ποιητικές αποχρώσεις σημειώνεις και τις αδυναμίες, μα είναι τόση η εσωτερική ένταση του τραγικού τόνου, που τις προσπερνάς, για να φτάσεις ως το τέλος.

1956

ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΣ

Υπάρχει στα ποιήματα ένας ολότελα μεταπολεμικός Καρυωτακισμός (μιλώ για το φαινόμενο κι όχι για οποιαδήποτε επίδραση απ' τον Καρυωτάκη) καθορισμένος από καινούριες, αλλοιώτικες συνθήκες, βαθύτερος, πλατύτερος και περισσότερο απελπισμένος, γι' αυτό και δεν οδηγεί στην αυτοκτονία. Μια πράξη κι αυτή και ξεμπερδέψαμε. Ένας Καρυωτακισμός που πορεύεται μοιραία, σ' έναν γλιστερό κατήφορο, ώσπου φτάνει πιο πέρα κι απ' το μηδέν, ως την -ασφαλώς αθέλητη κι ασυνείδητη αλλά, αντικειμενικά, όχι λιγότερο αποτελεσματική- υποστήριξη εκείνου ακριβώς, ενάντια στο οποίο εξεγείρεται και το οποίο δεν παύει να μισεί. Ένας Καρυωτάκης που δημιουργεί άνθη σπάνιας ομορφιάς, όπως τα ποιήματα «Δείπνος» και «Σκάκι», κι αλλοίμονο σε κείνον που γοητευμένος από το άγριο κάλλος της πέρα από τα όρια τραγικότητας κι απελπισίας, θα τα πάρει στην κάμαρά του να κοιμηθεί μαζί τους. Ίσως δε θα μπορέσει να ξαναξυπνήσει πια. Αυτού του Καρυωτακισμού το πρόσωπο απεικονίζοντας ο Αναγνωστάκης ξεχώρισε απ' τους ομόζυγους του, που τους τσάκισε η ίδια μοίρα.

1957

ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Εκείνο που έφερε στην ποίηση μας ο Αναγνωστάκης είναι η |χαμηλόφωνη κουβέντα με τον εξομολογητικό χαρακτήρα|. Όχι πια λυρικές κορδέλες και τραγούδια αλλά κάτι από τη θέρμη της προφορικής ομιλίας, ένας λόγος γυμνός, μια κουβέντα ανθρώπινη- όχι πια πετάγματα της φαντασίας εκφρασμένα με τις πιο απίθανες και αλλεπάλληλες εικόνες αλλά μια έκφραση της εμπειρίας που μας καίει, του καημού που μας τρώει, της λαχτάρας που μας παιδεύει. |Μια μετατόπιση από το συμβολισμό στο ρεαλισμό, από τη λυρική στη δραματική διάθεση και από τη φαντασία στην εμπειρία σα βασικό κύτταρο της ποιητικής παρόρμησης| να τι αποτελεί κυρίως την αδικαίωτη ακόμα προσφορά της μεταπολεμικής γενιάς. Ο Αναγνωστάκης που είχε αρχίσει να γράφει από δεκάξι χρονώ και είχε διαβάσει πολύ γαλλική ποίηση, Λόρκα και Μαγιακόφσκι, είναι ο πρώτος σχεδόν που άνοιξε, με πολλή επιτυχία, το νέο δρόμο.

1962

ΒΑΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ

Δεν μας είναι άγνωστα τα κείμενα, που συγκεντρώνει στο νέο του βιβλίο «Υπέρ και κατά» ο κ. Μανόλης Αναγνωστάκης. Δημοσιευμένα κατά καιρούς την τελευταία οκταετία είχαν αποσπάσει την προσοχή, μερικά απ' αυτά τουλάχιστο, για τον προβληματισμό τους και περισσότερο για την τόλμη του συγγραφέα να ασκήσει μια «εκ των έδων» κριτική και να προβάλλει προσωπικές απόψεις σε μια περιοχή, που την εποχή εκείνη τουλάχιστο, κάθε απομάκρυνση απ' το επίσημο «δόγμα», όπως πανομοιότυπα επαναλαμβάνονταν, λογαριαζόταν, στο ιδεολογικό στρατόπεδο στο οποίο ήθελε να ανήκει ο συγγραφέας, δηλαδή την Άκρα αριστερά, ανεπίτρεπτη «αίρεση» και προδοσία. Από τότε βέβαια τα πράγματα άλλαξαν ή, έστω, φαίνεται να έχουν αλλάξει. Η περίπτωση του κ. Αναγνωστάκη, μοναδική σχεδόν τότε, εμφανίζεται τώρα, θεωρητικά τουλάχιστο, ως ο κανόνας.

1966

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ

Ακούγεται και σ' αυτόν η περιπέτεια των ιδεολογικών αγώνων μιας 30ετίας στη χώρα μας. Και μολταυτά δεν γίνεται να ενταχθεί στην παράταξη μάχης των αντιστασιακών ποιητών. Δεν αντιθέτει τις εποχές για να υμνήσει ή ν' αναθεωρήσει με τους φραστικούς μηχανισμούς μιας στρατευμένης κοινής (Λειβαδίτης, Πατρίκιος)- ούτε καν να διμετωπισθεί (Αλεξάνδρου) ή όπως άλλοι -ορθόδοξα ή ανορθόδοξα- να παλινοθήσει (Δούκαρης, Κατσαρός). Σ' αυτόν προηγήθηκε και επιμένει πάντα η περιπέτεια ενός ατόμου που κρίνεται οριστικά εκεί που ενηλικιώθηκε, στη διαλεκτική του με τα ομαδικά προβλήματα.

Εξ αυτού και η ποίηση του έχει τη σημασία ενός μοναδικού ντοκουμέντου-του χρονικού ενός προσώπου και μιας γενιάς μέσα στις αλλεπάλληλες «Εποχές» και στις «Συνέχειές τους», που υπαινίσσονται οι τίτλοι των συλλογών του. Στην διατύπωση μας δίνει τη δυνατότητα ενός μέτρου αντοχής των κοινών υλικών, στην εκτίμηση, την ευπάθεια ενός ζυγού ακριβείας. Σε μια εποχή που άλλοι εκφράζονται με εκθέτες, αυτός δεν απομακρύνεται από τη βάση του.

Ο Αναγνωστάκης παραλαβαίνει την ύπαρξη εκεί ακριβώς που την άφησε η εποχή του Καρυωτάκη (και δεν τη συνέχισε, με την υπεκφυγή των μυθικών ή κοσμοπολιτικών αναγωγών, μόνος ίσως αρμόδιος ο Σεφέρης). Κοινός παρονομαστής της είναι ο |μέσος δείκτης| της ιστορικής στιγμής, ο μικροαστός, σαν ψυχολογική και ηθική έννοια- με την προβληματική, την καλλιέργεια και τ' αδιέξοδά του. Και δεν παραχωρήθηκε όταν η ιδεολογία υπέβαλε τη μαζική τάξη των συνειδήσεων κατά το στυλ ενός ενιαίου λαϊκισμού.

1972

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ

Οι «*Εποχές*», σχεδόν στο σύνολο τους, συνιστούν τον ποιητικά πραγματοποιημένο αντίλογο του Αναγνωστάκη προς αντίπαλες πολιτικές συνθήκες, που τείνουν συστηματικά να ακυρώσουν τις βαριές εμπειρίες της δεκαετίας 1940-1950. Οι «*Συνέχειες*», σχεδόν στο σύνολο τους, αντιστέκονται στην εξαγορά αυτών των εμπειριών από τα εναλλασσόμενα επιτελεία της αριστεράς κατά τη δεκαετία 1950-1960.

Στον κύκλο των «*Εποχών*» η σύγκρουση του ποιητή είναι κυρίως σύγκρουση με τον αντίπαλο πολιτικό περίγυρο. Στις «*Συνέχειες*» η σύγκρουση αυτή μεταφέρεται στο εσωτερικό της καταρχήν σύμμαχης μεταπολεμικής αριστεράς. Οι «*Εποχές*» παρακολουθούνται από την κομματική σύμπραξη του ποιητή. Οι «*Συνέχειες*» κοχλιώνονται στο τέλμα μιας αναγκαστικής αργίας που επιβάλλει στον Αναγνωστάκη το επίσημο κόμμα.

Ο επιλογικός εξάλλου «*Στόχος*», συνθεμένος στα πρώτα χρόνια της δικτατορίας, επαναφέρει τον Αναγνωστάκη στην τροχιά της πολιτικής σύμπραξης, κάτω από κορυφαίες συνθήκες. Τα δεκατρία ποιήματα αυτής της συλλογής σπάζουν όψιμα τον κομματικό κλοιό και επιχειρούν μια μορφή αγωνιστικής εξόδου, όπου συντηρείται ωστόσο ολόκληρη η πικρή πείρα του δεύτερου κυρίως παραγωγικού κύκλου και μεταφράζεται σε έσχατη διδαχή.

1976

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ο δρόμος τον οποίο θα πρέπει να ακολουθήσει κανείς, προκειμένου να προσεγγίσει το ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη, αναγκαστικά καθορίζεται από δύο ζωτικές αφητηρίες. |Πρώτον|, από την προσωπική του πορεία μέσα στο κοινωνικό, αλλά και στο πνευματικό γίγνεσθαι της χώρας μας (ποιητικός, δοκιμακός λόγος, λοιπές πνευματικές δραστηριότητες), και |Δεύτερον|, από την παρρησία του να εκφράζει τις απόψεις του, είτε αυτές αφορούν τη λογοτεχνική αισθητική, είτε τα πολιτικά μας πράγματα, μια που σε αυτόν, περισσότερο ίσως από τους άλλους έξι ποιητές που εδώ αντιμετωπίζουμε, όλα αυτά τα στοιχεία, είναι άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους και διαρκώς αλληλοεξαρτώμενα, από τη στιγμή της εμφάνισης του στα γράμματα, μέχρι και σήμερα.

1979

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ

Ασφαλώς, η αμηχανία που είχε δημιουργηθεί στους αναγνώστες της ποίησης του Μ. Αναγνωστάκη, δεκατρία χρόνια πριν, με την έκδοση του |*Περιθωρίου* '68-'69|, δεν μειώθηκε με τη δημοσίευση του πρόσφατου (1992) |*ΥΓ.*| του. Αντίθετα, απ' όσο υπολογίζω πρέπει να αυξήθηκε. Γιατί η μετάβαση από τη μια συλλογή στην άλλη δεν αναλογεί απλώς και μόνο στο μεγαλύτερο ή μικρότερο όγκο της ποιητικής ύλης~ αναλογεί, κι αυτό δεν ξέρω αν προσέχθηκε όσο χρειάζεται, σε μια διαφοροποίηση της στάσης που έχει ο ποιητής απέναντι σε ό, τι συμβατικά ονομάζουμε ποιητική πράξη και απέναντι σε ό, τι θεωρούμε γενικότερα ως ποίημα. Και αν λάβουμε υπ' όψη μας την αδιαφιλονίκητη και μακρόβια πολιτική και ηθική στάση του Αναγνωστάκη, η οποία ολοκληρώνει κατά κάποιο τρόπο τον κύκλο της δραστηρικής σχέσης της με το έργο του στα ποιήματα του |*Στόχου*| (1970), θα θεωρούσαμε τουλάχιστον δικαιολογημένη την έκφραση αυτής της αμηχανίας. Ο τρόπος που διαβάστηκε η ποίηση του Μ. Αναγνωστάκη από το αναγνωστικό της κοινό και ο τρόπος είσπραξης της από την κριτική, ως τα τέλη περίπου της δεκαετίας του '70, είναι δύο τεμνόμενοι μονόδρομοι που καθόριζαν, σε σημαντικό βαθμό, από την ίδια τη φύση τους τα όρια της ανάγνωσης. Ό, τι ήταν να ειπωθεί ειπώθηκε, ό, τι ήταν να γραφεί γράφτηκε...

1993

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ

Θα ήθελα να κάνω την πρόταση για μια νέα ανάγνωση της ποίησης του Αναγνωστάκη: να διαβάσουμε τους στίχους του αυτούς καθαυτούς απαλείφοντας από τον νου μας, όσο αυτό είναι δυνατόν, τα γεγονότα του πολιτικού του βίου και τις απόψεις της κριτικής για το ποιητικό του έργο, και να συγκρίνουμε την ερμηνεία μας από την ανάγνωση αυτή με την έως σήμερα ερμηνεία της. Το αποτέλεσμα αυτής της σύγκρισης πιστεύω ότι θα επιβεβαιώσει τα όσα είπα παραπάνω. Γιατί σήμερα μπορούμε να δούμε καθαρότερα ότι το περιεχόμενο αυτής της ποίησης ορίζεται από δύο βασικά συναισθήματα, από τα οποία το πρώτο είναι άσχετο με το περιεχόμενο της πολιτικής ποίησης, ενώ το δεύτερο δεν συνδέεται με αυτήν με πρώτου βαθμού σχέση: από το συναίσθημα μιας χαμένης αθωότητας, που είναι αποτέλεσμα της μετάβασης, ή -καλύτερα- της πτώσης, από έναν εδεμικό παιδικό χρόνο σ' έναν χρόνο διάτρητο και βασανιστικό- και από την επιθυμία της ανεύρεσης του αληθινού προσώπου του ανθρώπου, το οποίο έχει επικαλυφθεί από τις ανάγκες της προσαρμογής στην εκπεπτωκυία πραγματικότητα. Είναι κυρίως αυτό το δεύτερο συναίσθημα (το εμφανιζόμενο ευδιάκριτο για πρώτη φορά στην ενότητα ποιημάτων την τιτλοφορούμενη *|Παρενθέσεις|*), που καθορίζει τη διαπλοκή του αφηγητή της ποίησης του Αναγνωστάκη με την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα- διαπλοκή που είναι αποτέλεσμα και όχι αιτία της πτώσης, η οποία για τον Αναγνωστάκη αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της ανθρώπινης κατάστασης.